

ЗАХТЈЕВ ЗА ДАВАЊЕ САГЛАСНОСТИ НА ИЗВЈЕШТАЈ О УРАЂЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Шифра за идентификацију дисертације: 3005/14

Шифра УДК (бројчано): 1(495.02)“4/14

Web адреса на којој се налази извјештај Комисије о урађеној докторској дисертацији:
www.ffuis.edu.ba

СЕНАТУ УНИВЕРЗИТЕТА У ИСТОЧНОМ САРАЈЕВУ

Молимо вас да, у складу са чланом 141. Закона о високом образовању, (Службени гласник РС број 67/20) дате сагласност на урађену докторску дисертацију:

Назив дисертације: **Одређење појма философија код аскетских писаца првог византијског периода**

Научна област УДК (текст): Византијска филозофија

Презиме и име кандидата: **мр Миљан Попић**

Ментор и састав комисије за оцјену дисертације:

1. Др Борис Брајовић, редовни професор, Средњовјековна и ренесансна филозофија, Византијска филозофија, Филозофски факултет Никшић, Универзитет Црне Горе, ментор,

2. Др Мишо Кулић, редовни професор у пензији, Онтологија, Филозофски факултет Пале, Универзитет у Источном Сарајеву и

3. Др Владимир Милисављевић, ванредни професор, Теорија сазнања, Институт за филозофију и друштвену теорију Београд.

Главни допринос дисертације:

Докторска дисертација мр Миљана Попића представља инструктиван историјско филозофски рад на пољу „историје идеја“ и то оног најсуштинскијег питања из историје философије као што су појмови *философ* и *философија*. У раду се разматра и реконструираше, не само један моменат и један период, већ су *locus* постављени у најширој и најпрегнантнијој духовној и интелектуалној вези у историји европске цивилизације у античкој и хришћанској диоптрији. Тема истраживања у докторској дисертацији слиједи ону филозофски прегнантну и тачну констатацију, како и сам мр Миљан Попић примјеђује, да је историја философије заправо историја њених појмова. Тема је смјештена у оквир античке и хришћанске, византијске философије и бави се одређењима појма философија и философ и лепезом њених епивалената и еквивалената у филозофско теолошким теоријама античких и аскетских писаца првог византијског периода. Своју темељну интерпретативну позицију мр Миљан Попић, гради комплементарним историјским реконструкцијама антике и јудеохришћанства, кроз јукстапозицију ангажованих филозофски и научних погледа и личности, која ће на инвентиван начин довести у нераскидиву везу онтологије, етике, антропологије, теологије и књижевности кроз чије ће конститутивне појмове „философ“ и „философија“ бити отворен хоризонт нововјековним хуманистичким перспективама разумијевања човјека и свијета. Како ће то и сам докторанд нагласити у Уводу рада „тај перихоретички сусрет антике и хришћанства, у историји цивилизације по утицајима и домету несравњујући значај, представљаће ону квинтесенцијалну супстанцу Европе. Није овдје ријеч ни о каквој теолошкој догматизацији већ о отворености филозофског промишљања без условљавања и предутврђивања у конституишућем значењу хришћанске теорије за историју философије али и историју Европе“.

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Презиме и име кандидата : мр Миљан Попић

Назив завршеног факултета: Филозофски факултет Пале

Одсјек, група, смјер: Филозофија и социологија

Година дипломирања: 2005.

Назив специјализације: -

Назив магистарске тезе: Филозофија иконе код Јована Дамаскина

Научно подручје: Филозофија

Година одбране: 2011.

Факултет и мјесто: Филозофски факултет Пале

Објављени радови кандидата:

1. „Естетско приближавање икони“ (Радови Филозофског факултета; број 14, књига 2, Пале 2012.), Пале, 2012., ISSN 1512-5858 COBISS.BH – ID 7948294

2. „Знање и вјера – филозофско-теолошке дијафоре“, (Зборник радова са научног скупа „Наука и традиција“, Пале, 2012.), Пале, 2013. ISBN 978-99938-47-47-2 COBISS.BH-ID 3643160

3. “Однос мита и филозофије – једно савремено разумијевање“, (Зборник радова са научног скупа „Наука и стварност“, Пале, 2016.), Пале, 2017. ISSN 2490-4074 COBISS.RS-ID 5843480

4. “Идеал античког образовања и просвјетитељство“, (Зборник радова са научног скупа „Наука и стварност“, Пале, 2019.) – у штампи.

Назив и сједиште организације у којој је кандидат запослен: Агенција за статистику БиХ/Филозофски факултет Пале

Радно мјесто: Помоћник директора/виши асистент

Потврђујемо да кандидат испуњава услове утврђене чланом 141. Закона о високом образовању (Службени гласник РС број 67/20).

У прилогу достављамо:

- Извјештај Комисије о оцјени урађене докторске дисертације;
- Приједлог одлуке Наставно-научног вијећа Филозофског факултета Пале о усвајању извјештаја Комисије за оцјену урађене докторске дисертације.

Д Е К А Н

Проф. др Драга Мاستиловић

Телефон/факс: + 387 (0)57 223 479, 227 410, Адреса: Алексе Шантића 1 71420 Пале, е-пошта: info@ff.ues.rs.ba, http://www.ff.ues.rs.ba
Telefon/faks: + 387 (0)57 223 479, 227 410, Adresa: Alekse Šantića 1 71420 Pale, e-pošta: info@ff.ues.rs.ba, http://www.ff.ues.rs.ba
Број: 2191/20

Датум: 6. 10. 2020. године

На основу члана 61. Закона о високом образовању Републике Српске (“Службени гласник Републике Српске”, број 67/20), члана 57. Статута Универзитета у Источном Сарајеву (број 01-С-294-III/11, 01-С-250-X/12, 01-С-41-XVII/13, 01-С-198-XX/13, 01-С-44-XVII/13 и 01-С-419-XXXIV/14, 01-С-716-1-XXII/16, 01-С-180-1-XXVIII/17 и 01-С-307-1-XXXIV/17) и члана 93. Статута Филозофског факултета Пале, Наставно-научно вијеће Филозофског факултета Пале, на 280. сједници, одржаној 6. октобра 2020. године, донијело је

ПРИЈЕДЛОГ ОДЛУКЕ

о извјештају Комисије за оцјену и одбрану докторске дисертације
кандидата мр Миљана Попића

I

Усваја се извјештај Комисије за оцјену и одбрану докторске дисертације *Одређење појма философија код аскетских писаца првог византијског периода* мр Миљана Попића, у саставу:

1. Др Борис Брајовић, редовни професор, Средњовјековна и ренесансна филозофија, Византијска филозофија, Филозофски факултет Никшић, Универзитет Црне Горе, ментор,
2. Др Мишо Кулић, редовни професор у пензији, Онтологија, Филозофски факултет Пале, Универзитет у Источном Сарајеву и
3. Др Владимир Милисављевић, ванредни професор, Теорија сазнања, Институт за филозофију и друштвену теорију Београд.

II

Коначну одлуку о усвајању извјештаја Комисије за оцјену и одбрану докторске дисертације *Одређење појма философија код аскетских писаца првог византијског периода* мр Миљана Попића, донијеће Сенат Универзитета у Источном Сарајеву.

ПРЕДСЈЕДНИК ВИЈЕЋА

Проф. др Драга Мاستиловић

Доставити:

- Сенату Универзитета;
- Кандидату;
- Комисији (1-3);
- У досије;
- У списе;
- Архиви.

Одлуком Наставно-научног вијећа Филозофског факултета Пале, Универзитета у Источном Сарајеву, број 1901/20 од 15.9.2020., именована је Комисија за оцјену и одбрану урађене докторске дисертације кандидата мр Миљана Попића под насловом "Одређење појма философија код аскетских писаца првог византијског периода"

(у даљем тексту: Комисија)¹ у сљедећем саставу:

1. Др Борис Брајовић, редовни професор, Средњовјековна и ренесансна филозофија, Византијска филозофија, Филозофски факултет Никшић, Универзитет Црне Горе, ментор
2. Др Мишо Кулић, редовни професор у пензији, Онтологија, Филозофски факултет Пале, Универзитет у Источном Сарајеву, члан Комисије
3. Др Владимир Милисављевић, ванредни професор, Теорија сазнања, Институт за филозофију и друштвену теорију Београд, члан Комисије

Комисија прегледала је и оцијенила докторску дисертацију и о томе подноси Наставно-научном вијећу Филозофског факултета, Универзитета у Источном Сарајеву сљедећи

ИЗВЈЕШТАЈ

о оцјени урађене докторске дисертације

1. Значај и допринос докторске дисертације са становишта актуелног стања у одређеној научној области

Докторска дисертација мр Миљана Попића представља инструктиван историјско филозофски рад на пољу „историје идеја“ и то оног најсуштинскијег питања из историје философије као што су појмови *философ* и *философија*. У раду се разматра и реконструише, не само један моменат и један период, већ су *locus* постављени у најширој и најпрегнантнијој духовној и интелектуалној вези у историји европске цивилизације у античкој и хришћанској диоптрији. Тема истраживања у докторској дисертацији слиједи ону филозофски прегнантну и тачну констатацију, како и сам мр Миљан Попић примјећује, да је историја философије заправо историја њених појмова. Тема је смјештена у оквир античке и хришћанске, византијске философије и бави се одређењима појма философија и философ и лепезом њених епивалената и еквивалената у филозофско теолошким теоријама античких и аскетских писаца првог византијског периода. Своју темељну интерпретативну позицију мр Миљан Попић, гради комплементарним историјским реконструкцијама антике и

¹ Комисија има најмање три члана од којих најмање један није у радном односу на Универзитету

јудеохришћанства, кроз јукстапозицију ангажованих философски и научних погледа и личности, која ће на инвентиван начин довести у нераскидиву везу онтологије, етике, антропологије, теологије и књижевности кроз чије ће конститутивне појмове „философ“ и „философија“ бити отворен хоризонт нововјековним хуманистичким перспективама разумијевања човјека и свијета. Како ће то и сам докторанд нагласити у Уводу рада „тај перихоретички сусрет антике и хришћанства, у историји цивилизације по утицајима и домету несравњујући значај, представљаће ону квинтесенцијалну супстанцу Европе. Није овдје ријеч ни о каквој теолошкој догматизацији већ о отворености философског промишљања без условљавања и предутврђивања у конституишућем значењу хришћанске теорије за историју философије али и историју Европе“.

Фокус докторске дисертације није само постављен у задатку да се појмови философ и философија читају из њене властите двоструке постављености (античке и хришћанске) дакле на иманентно историјски начин већ у отворености оних антрополошких разматрања која ће њемачки философ Ото Марквард сагледавати кроз призму антропологије као „поново оживљене теологије“. Таква „(не)савремена“ разматрања расплићу и отварају за прегнантна читање сложене и интелектуално блиске релације античких писаца попут Платона, Аристотела или Плотина са њиховим хришћанским насљедницима као што су Климент, Ориген или Јустин Философ.

Комплексни и замршени утицаји античке философске продукције у свом њеном обиму и утицају на њеног настављача и природног сарадника хришћанску односно византијску философију употпуњују пуни потенцијал и значење антике у свим њеним перспективама. У докторској дисертацији слиједећи савремене философске ауторитете, на једној теми која је изненађујуће оскудна с обзиром на непрегледну философску библиографију мр Миљан Попић показује да су идеје философа и философије, осим што су природно симпатриотске и зависне од онтолошких и антрополошких позиција самосвјести оних који о њима промишљају у цијелом античко хришћанском свијету оне су и синергијске и саприпадне. Није могуће разумијети једну античку, формативну теорију без њеног преносиоца, подржаваоца и сљедбеника какав је био хришћански оквир у коме ће се она урамити. Философ и философија тако остају дијелови оног античког *bios theorethikosa* и *vita contemplative* иако су се промјениле онтолошке парадигме на којима се слика свијета до тада заснивала. Зато ће од првих хришћанских писаца из другог вијека, појам философије обухватати свеукупност физичких и метафизичких димензија постојања свијета, човјека и Бога односно свих оних промишљања и теорија које су у античкој философији постојале. Зато ће типолошка истраживања значења философија у Византији по Францу Долгеру и Херберту Хунгеру показати да се ту ради о амбивалентном појму који са собом носи и понекад дивергентна тумачења. Са једне стране, по њима, оно се односи на *научно* и историјско проучавање античке философије које је уобичајено било у облику писања коментара и увода, односно њихове просте рецепције и компилације, а са друге стране, ријеч се односила и на хришћанско учење, за које се вјеровало да даје истински одговор на многа од ових питања, у чијем ће средишту бити смисао философије и философа у њеној хришћанској верзији *практичне* философије. Мр Миљан Попић својом методологијом, смјелим и поткријељеним хипотезама, ширином захвата у историјско философско море, као и способност да конститутивне појмове као што су философ и философија постави не само у историјско философску

перспективу већ и у њеном антрополошком и етичко политичком виду, успјешно одговара захтјеву који је овом темом пред њега постављен додајући још један драгоцен прилог у херменеутичком захтјеву научне и философске скрупулозности.

2. Оцјену да је урађена докторска дисертација резултат оригиналног научног рада кандидата у одговарајућој научној области

Урађена докторска дисертација мр Миљана Попића *Одређење појма философија код аскетских писаца првог византијског периода* представља оригиналан научни рад урађен по свим принципима и пропозицијама научно-истраживачког рада уз примјену одговарајућих научних метода.

Рад на историји једног тако суштинског и конститутивног појма као што је појам философије смјештен у оквирима византијске философије и то њеног формативног првога периода, показао је да кандидат мр Миљан Попић показује суверено владање различитим интерпретативним приступима у сагледавању историјско философских увида као и компетентном, а надасве критичком сагледавању различитих духовних дисциплина као што су философија, теологија и књижевност.

Узевши у обзир наведено, Комисија је закључила да је докторска дисертација мр Миљана Попића резултат самосталног и оригиналног истраживања које је реализовано у складу са основним методолошким стандардима и да као таква доноси научно врло вриједне резултате које је чине оригиналним научним дјелом.

3. Преглед остварених резултата рада кандидата у одређеној научној области

Преглед радова кандидата мр Миљана Попића у одговарајућој научној области (научно поље филозофија):

Магистарски рад: *Философија иконе код Јована Дамаскина*, Филозофски факултет Пале, Универзитет у Источном Сарајеву (одбрањен 13. 06. 2011. године).

Објављени радови:

1. „Естетско приближавање икони“ (Радови Филозофског факултета; број 14, књига 2, Пале 2012.), Пале, 2012., ISSN 1512-5858 COBISS.BH – ID 7948294
2. „Знање и вјера – философско-теолошке дијафоре“, (Зборник радова са научног скупа „Наука и традиција“, Пале, 2012.), Пале, 2013. ISBN 978-99938-47-47-2 COBISS.BH-ID 3643160
3. “Однос мита и философије – једно савремено разумијевање“, (Зборник радова са научног скупа „Наука и стварност“, Пале, 2016.), Пале, 2017. ISSN 2490-4074 COBISS.RS-ID 5843480
4. “Идеал античког образовања и просвјетитељство“, (Зборник радова са научног скупа „Наука и стварност“, Пале, 2019.) – у штампи.

На основу увида у научне и стручне радове кандидата, закључујемо да је кандидат мр

Миљан Попић остварио одговарајуће научне резултате и да је био у потпуности оспособљен за истраживање у научној области коју обухвата рукопис урађене докторске дисертације.

4. Оцјену о испуњености обима и квалитета у односу на пријављену тему (по поглављима)²

Докторска дисертација мр Миљана Попића *Одређење појма философија код аскетских писаца првог византијског периода* састоји се од 210 страница подијељених на пет поглавља и литературом.

У *Уводу*, односно првој станици у истраживању назначују се темати дисертације у њеним основним токовима који прате историју појма философије код аскетских писаца првог византијског периода, наиме, у покушају да се појам и термин философија објасни кроз његову фреквентну употребу у списима хришћанских писаца у теолошким и философским трактатима, односно да се његова сигнификатност изведе из цјелине онтоолошких разматрања у првом реду христолошких диспута који представљају основу хришћанске мисли тога времена. У контексту савремене философско-теолошке продукција тематизација представља покушај систематског изложења светоотачке философске терминологије и њеног повезивања са античком философском традицијом. Ради се заправо о сагледавању транспоноване философске традиције у оквирима хришћанске космологије и то кроз питање шта је философија. Основно полазиште овога истраживања, назначеног у *Уводу* јесте разумијевање појма философија у контексту философске баштине Истока, те надаље разумијевање појмова који кореспондују или су на трагу самог одређења, као што су философ, аскета, теолог, мистик.

У поглављу 1.1. *Појмовна историја термина философија и философ у античкој философији* изложена је појмовна историја термина философија и философ у античкој философији, од Херодотовог навођења разговора Солона са Крезом, као првог писаног трага термина мудрац (σοφός) који ће временом прећи према термину философ (φιλοσόφος). Сензибилизацијом мишљења, његовог критичког изоштравања, а то је заправо почетак философског мишљења или просто философије, била је могућа тек као вид комунитарне иницијације као код Питагоре.

За мр Миљана Попића опште мјесто за многе историчаре философије и не само за њих јесте да *Sitz im Leben* философије у правом смислу те ријечи почиње на обалама Јоније са личношћу Талеса из Милета. Зато и у овом поглављу Талесово ситуирање као првог философа иако ту ријеч као ни ријеч философија не налазимо у фрагментима из његових дјела, предстаља први корак у философској археологији овога рада. Између осталих ставова историчара философије, ту докторанд са правом се позива на неке ставове савремених истраживача од којих издваја став Корнелије де Вогел да је генерално прихваћено да грчка философија почиње са Талесом, уз наглашавање да је то античка традиција, односно Аристотелов став. Са Талесом, Анаксимандром и Анаксименом утемељује се онај кључни догађај у философском мишљењу, а то је почетак самог мишљења који више није претпостављени и замишљени *mythos* већ *logos* који се сада смјешта у теоретско

² Испуњеност обима и квалитета у односу на пријављену тему, нарочито, треба да садржи: аналитички и системски прилаз у оцјењивању истраживачког постављеног предмета, циља и задатака у истраживању; испуњеност научног прилаз у доказивања тврдњи или претпоставки у хипотезама, са обрадом података

утемељење философског става. Значајно је емфатичко наглашавање у овом уводном поглављу везе између философије и педагошких пракси које ће аутор акцентовати позивајући се на Антон-Херман Кроуста и његову тврдњу да је ријеч философија одређивана у овом првом помену у једном најширем смислу те ријечи која је подразумијевала самосазнање и самообликовање кроз παιδεία.

У подпоглављу 1.2. *Сократ, лик философа у Ксенофоновим дјелима и дефиниције философије* наставља се кроз историјско философску аналитику она херменеутичка копча која је одређујућа за трансформацију идеје појма философија и философ која ће направити кључан прелаз између практичне мудрости у дискурзивну аргументативну дјелатност какву ће показати лик Сократа виђен из Ксенофонових биографских записа. То су *Успомене о Сократу, О економији, Гозба и Одбрана Сократова*. У ова четири дјела докторанд анализира шеснаест употреба термина φιλοσοφία, φιλόσοφος и φιλοσοφεῖν. А кроз њихову употребу и њима саприпадних појмова, у Сократовој теорији отвара се пут како то и примјеђује мр Попић (стр. 27) за чудака, пустињака, отшелника у хришћанској философији.

У сљедећом тематском дијелу 1.3. *Полисемантика Платонове употребе термина философија* која на извјестан начин представља и формативну цјелину за, не само овај рад, већ и за цијелу философску традицију, фокусиран је на Платонову личност и његова дјела. Ту се са правом указује да иако је ријеч φιλοσοφία постојала на грчком језику много прије Платона, он је овој ријечи придодао посебно значење које је она задржала у цијелој каснијој историји, не само европске цивилизације.

Значајан је и прегнгантан увид мр Миљана Попића да је израз философија ушао рано у праксу старих Грка, настављајући и насљеђујући језичке аналогije фил(φιλ)-иксираних одредница, а чији се каталог кретао од неколико десетина фреквентних до могућих девет стотина таквих израза у грчком језику. У том смислу он међу многим таквим техничким терминима издваја појмове и ријечи које су паралелно са првом употребом философије били фреквентни у том добу као што су: φιλόσιτος (филоситос), φιλόξεινος или φιλόξενος (филоксенос), φίλιππος (филипос), φιλόφιλος (филофилос). Овдје је нагласак на оним мисаоним токовима четвртог вијека прије Христа, када се расправе о значењу философије подупиру Сократови апологетски говори у Платоновој апофатици. Томе се у духу цијелог рада ови аргументи оснажују и ставовима рецентних философских ауторитета као што је став Карла Јасперса да философија код Платона: „настаје у супротности са софос. То означава: онога ко воли знање за разлику од онога који је, овладајући знањем, назвао себе образован. Ова је ријеч задржала такво значење до данас дан: тражење истине, а не посједовање истине јесте суштина философије [...] Философија значи: бити на путу. Њена питања су значајнија од њених одговора, и сваки од тих одговора се претвара у ново питање“. Тиме је кристализована и пропозициона теза да је код Платона постала јасна кључна разлика између онога који као такав зна-мудраца и онога који је само пријатељ мудрости-философ.

Анализа Платонових дијалога који претежно припадају његовом средњем или зрелом периоду, а то су: *Гозба, Држава, Федар, Федон, али и Теетет* тема су алинеје подпоглавља 1.3. под насловом *Σοφία и њено ново значење у Платоновој философији*.

У наведеној тематској цјелини слиједећи савремене философске ауторитете докторанд акценује и анализира све оне топосе у Платоновим дјелима који термину Σοφία дају њено ново значење. Философија је тако она мудрост која умије да чује оно што божанства говоре људима и што је ствар „истинског бића“. Философски концепт који Платон инаугурише, као нпр у *Теетету*, заснива се на познању божанског чији метод Платон назива „уподобљавањем Богу“ (ομοίωσις Θεού). Тако је и разумљиво да ће платонизам бити изузетно примамљив за хришћанску и исламску мисао, са својим теолошким оквиром у којем се философија смјестила, закључак је овога истраживачког пасажа.

Сљедећим тематом 1.4. *Аристотел - философија на много начина*, мр Миљан Попић скреће пажњу за једну од најпровокаднијих и најдоминантнијих философских фигура цјелокупне историје мисли, Аристотела. Он је, по њему, најважнији антички извор и открива начине и доказе, како би људи уопште могли говорити о философији током краја четвртог и почетком трећег вијека, прије Христа.

Указајући на полемичке текстове о „објективности“ и „научности“ Аристотелових увида о философијама, посебно предсократоваца, чиме и проширује ионако комплексну тему рада, мр Попић закључује да његова аутентичност у погледу ове теме је несамерљива у односу на све остале ауторе. Аристотел користи дефиниције философије и њене сродне изразе као што су: φιλόσοφος, φιλοσοφεῖν, φιλοσοφία, συμφιλοσοφεῖν, φιλοσοφετών. Користи израз философија у различитим значењима; два пута спомиње своја писања о „првој (πρώτη φιλοσοφία)“; два пута се позива на њу у изгубљеном спису *О философији*; три пута своја је предавања именовао као *Философски списи* у којима прави разлику између оних дјела која су јавна и намјењена широј публици, односно која су философска или „по философији“ (κατὰ φιλοσοφίαν), од оних дјела која су есотерична и намјењена само одређеним ученицима такозвани учитељски списи (καὶ ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς λόγοις καὶ ἐν τοῖς κατὰ φιλοσοφίαν); такође и у спису *Протрпентик* наговора на философију Темисона кипарског краља. Све ове Аристотелове хомонимске употребе појма философије, по Попићу припадају заједничком коријену који се семантички одвајао гранајући и стварајући стварне разлике које осветљавају тему од великог значаја, како Аристотел мисли философе и философије, уклапајући је у антички интелектуални и културни свијет његовог доба.

Временска и просторна блискост новоплатонима са хришћанским учењем учинила је да се многе идеје или преузму или трансформишу у новом контексту, па је тако и природно ситуирање ове теме у раду под насловом 1.5. *Философија као умјетност у новоплатонизму*. Новоплатоновски писци и мислиоци који ће доћи и кренути стазама Платона и Аристотела са собом су понијели сложону онтолошку теорију и разноврсне теолошке импулсе. Утицај њих двојице је био толико јак да можемо рећи да су већином њихови радови и идеје које су у њима промовисали заправо њихове синтезе (Платона и Аристотела) са значајним додацима неопитагорејских учења и стоицизма. Овдје је у овом дјелу докторанд ставио акценат на одређења философије и лика философа у новоплатонизму и то код Плотина који је не само стварни отац нове школе и син Платона и Аристотела, већ се преко њега може и цијела ова литература реконструисати. Касноантичка

философска сцена је сва у синтези и синкретизму, како то аутор показује на многобројним текстуалним примјерима, што ће бити и случај са новоплатонистима, касније и са хришћанским мислиоцима али је на тај начин и пренијела и новом времену предала и све античке писце и мислиоце. Плотин је тако повезао платонизам са неким елементима аристотелизма, укључујући стоицизам, последњи посебно у области етике, и истовремено философски изразио оне мистичне импулсе који су били снажно присутни у религијама и тајанственим култовима свог времена.

Другим поглављем под називом *Филонова концепција Логоса као обједињење философије и пистиса* тематизује се рад Филона Александријског и његове концепције и разумијевање Логоса као обједињење философије и пистиса, која до данашњих дана изазива изузетну пажњу и ствара контроверзе. Ријеч је о писцу и мислиоцу који је извршио огроман утицај на хришћанске писце који му сљедују, како закључује Попић. У раду се наглашава Филонова специфична примјена алегоричне текст Светог писма као тумачења које су примјењивали јелински мислиоци на хомеровске епове и друге старе митове. Његовим настојањима да успостави чврсту везу између Писма и философије ослањајући се на платоновски дијалог, тежњом да се избори за философску природу јудаизма и да га повеже са античким узорима, даје се у раду примјерена пажња. Нагласак је да се у љубави према философији виде и пронађу паралеле са јеврејском љубављу према Закону. Тако се указује да је Филонов философски идеал заправо стоички контемплативни живот у којем је човјек слободан да се брине за овај свијет и зато је толико близак Богу и божанским истинама философије.

У подпоглављу 2.1. *Философија као „мудрост по свијету“ апостола Павла* мр Попић отвара плодну и интригантну конверзацију теологије и древних философија са апостолом Павлом. Како он то истиче „повратак Павла“ на савремену философску сцену, подстакнут недавним читањима аутора Јакоба Таубеса, Алена Бадјуа, Ђорђо Агамбена и других, представља постсекуларни одговор на уочену кризу философског субјективитета која се појавила упоредо са падом онога што је познато под називом као „критичка теорија“. Тиме и аутор показује и завидно познавање савремених философских расправа што је додатан квалитет рада. Како може један „антифилософ“, како именује Бадју апостола Павла, бити интересантан за философију, тема је којом се започиње павловска херменеутичка позиција. По Попићу питања о философским аспектима учења апостола Павла дио су оне дуге херменеутичке традиције од првих вијекова у којој се теолошка мисао процјењивала кроз њену блискост и сродност са другим духовним дисциплинама посебно њој најсроднијој и најблискијој философији, уколико се није више у духу Аристотелове мисли сагледавала унутар ње, тј. философије. Томе се додаје и закључак и тачно ауторово запажање да је Павле у свом формативном периоду био толико кондициониран философским утицајима из школског система онога доба у Тарсу да су по њему несумњиве структурне сличности између павловског хришћанског обраћења и стоичке трансформације, са аргументом да се Павле (барем у *Филипљанима*, *Галаћанима* и *Римљанима*) најбоље може разумјети кроз стоичке топосе и перспективе. У том духу је и сигнификантан увид да се у двадесет и седам књига Новог Завјета ријеч философија и философ се помињу само на два мјеста (у негативном контексту) и нарочито је индикативно да су оба повезана са апостолом Павлом. Ова два новозавјетна пасажа, која су и једина у свим канонским списима Новог

Завјета у којима се реферише на једну од кључних одредница античке културе, а то је философија, један из *Дјела апостолских* и односи се на философе (φιλοσόφων) неке епикурејске и стоичке, за које можемо, каже Попић, само претпоставити који су то и на које се односи овај одјељак и други одломак у протрешитичком тону долази из уста апостола Павла који Колошане, којима је упућена посланица, представљају основ павловског одређења философије и философа.

На хришћанску херменеутичку философску теорију природно се наставља и сљедеће подпоглавље 2.2. *Унутрашња и спољашња философија код апологета*. Оно што је значајно за овај рад је оно што аутор назива „трећи ниво реакције“ тј. однос хришћанске мисли и јелинске философије. Као што већ истакнуто у периоду од првог вијека уочава се јасно разликовање хришћанства од јудаизма, као једна од посљедица тога долази до прихватања хришћанске мисли и од других народа, а не као до тада претежно Јевреја. Хришћанску мисао почињу да прихватају и Јелини, а од посебног значаја је што су међу њима и образовани Јелини. На овај начин грчка паидаја постаће саставни дио хришћанског учења. Директан сусрет и динамичан однос хришћанске мисли и античке философије доводи до тога да хришћански мислиоци почињу користити појам философија за хришћанско учење. Ипак, да би задржали разлику и нагласили супериорност своје мисли у односу на античку, додатно наглашавају да је хришћанско учење унутрашња или истинска философија, док за античку философску мисао користе назив спољашња философија.

Први у том каталогу значајних апологетских писаца је обрађен у подпоглављу 2.3. *Јустин Философ и философија мученика*. Са Јустином се јавља први озбиљан почетак хришћанске философије. По њему, Јустин под истинском философијом подразумијева хришћанску вјеру и супротставља је било ком облику грчке философије гдје се у раду наглашава да Јустина не треба посматрати из позиције средњег платонизма јер је то прилично дифузан феномен који има врло различите погледе, те да модерни аутори имају погрешан приступ када настоје да Јустина разумијевају из тог контекста. У том смислу је значајна ауторов приступ тумачењу Јустина у којем се истиче да он инсистира на томе да је философија *једна наука* без обзира на постојање различитих философских школа. Он одмах на почетку *Дијалога са Трифуном* каже да је философија увијек једна и иста без обзира што многи нису успјели да открију суштину философије те зато постоје различите школе као што су платоничари, стоици, перипатетичари, теоретичари, питагорејци. Философија је највеће добро и највећа вриједност пред Богом јер нас она води ка Богу и уједињује са Богом. Такође, Јустин наглашава идентично као Платон да је философија божји дар.

У одјељку 2.4. *Климентове философске стромате* посвећује се дужна пажња класицистичком уважавају Климента због очувања фрагмената радова на други начин изгубљених, укључујући писања пресократских философа и античке драме. Као први који је покушао темељиту синтезу Библије и грчке философије, Климент почиње дугу традицију хришћанског философског промишљања“. Највише од свих представника хришћанске мисли у 2. вијеку, по мишљењу Попића, он дубоко увиђа значај синтезе између хришћанства и хеленизма. Истински утемељен у грчком образовању, учености и философији које је стицао у родној Атини и наставио у Александрији, те чврсто посвећен хришћанској вјери (*pistis*) коју прихвата, Климент је свјестан да хришћанство само

уз прихватање наслеђа јелинске мисли може створити облике философског система који су неопходни у ширењу хришћанског учења. Он тврди да је према Божијем плану јелинска философија једнако значајна као и јеврејски закон за припрему хришћанског учења и он се супротставља мишљењима унутар хришћана који јелинску мисао сматрају бескорисном и вреднују само јеврејски закон као припремну фазу за хришћанско учење.

Значај Оригена као хришћанског Платона тема је одјељка 2.5. *Ориген и парадоксална философска рецепција*. О Оригеновом односу према философији и религији врло значајан је став Вернера Јегера да је философија за Оригена „била и *logos* и *bios*, што је била за све античке филозофе". Од многих и стимулативних и на моменте узбудљивих увида које у овом одломку налазимо, важно је истаћи запажање мр Миљана Попића о постојању хипотезе о два различита Оригена, једног који је био хришћански философ и другог који је био пагански философ ученик Амонијев. На ту хипотезу надовезује и пасаж да „Порфирије приказује Оригена као великог платоничарског философа који је као такав био фасцинација за платоничаре свога доба, али у исто вријеме као највећи хришћански теолог представља за њих невиђени скандал. Порфирије наглашава парадокс Оригеновог двоструког интелектуалног живота говорећи да је он, иако изврсно образован као Хелен, постао експонент „хришћанског варварства“, али истиче и да је живећи као хришћанин задржао хеленско гледање на све ствари, укључујући гледање на Бога, те да је свим „хришћанским митовима“ дао хеленско значење. Све ће то бити синтетички сажето у закључку овога дјела гдје се наглашава да мисао Оригена не можемо дијелити на философску и теолошку јер се ради о јединственој мисли, а и сам Ориген не прави такву врсту дистинкције изузев кад жели да нагласи одређену разлику између хришћанске мисли и античке философске мисли. Ориген наставља и проширује традицију коју је започео Јустин, а развио Климент. Значај грчке *paideje* је нешто што је неупитна и готово саморазумијевајућа основа за хришћанску мисао. Ориген је и учитељ и научник и философ и теолог и вјерник и аскета, све ове карактеристике су код њега изражене до крајњих граница ерудиције која је била огромна. Оригенов аскетизам је извршио огроман и пресудан утицај и на Истоку и на Западу, Василије Велики и Григорије Богослов на основу Оригенових дјела састављају *Филокалију* која је једна од основа аскетског начина живота унутар хришћанства до данас. Дакле, када говоримо о аскетизму унутар хришћанске мисли, Ориген је основа без које је немогуће сагледати и разумијети све нијансе аскетизма који је присутан у неколико специфичних видова од којих је најпознатији исихастички покрет који баштини сву мистику Истока.

Кључно поглавље и суштинско за овај рад је дио под насловом 3. *Византијска философија и њено античко философско наслеђе*. Циљ овога одјељка представља проемијум за сљедећа поглавља, а у којем аутор настоји поставити методолошке скопосе у којима треба, истражити шта сами византијски мислиоци кажу о свом разумијевању философије и њеном односу према теологији. Друго, потребно је појаснити да византијска философија није била изразито блиско везана за теологију, бар не више од философа у другим периодима историје философије који су такође били снажно усмјерени на теолошке теме. Не треба заборавити да је у антици теологија последице Аристотела била философска дисциплина и сматрана најзначајнијим и највишим дијелом философије. Треће, потребно је

систематски анализирати списе византијских мислилаца и показати да њихово резонување и аргументација нису ништа мање философски од философског рада било којег другог периода у историји философије. Све ове постављене циљеве мр Миљан Попић на студиозан и аргументативан начин остварује.

У поглављу *3.1. Аскетски писци и философске концепције првог византијског периода од 4. до 6. вијека*, аутор анализира значај самог појма аскетика од античке мисли до хришћанског разумијевања. Наглашавајући у историјско философском смислу аскетизам као велику и значајну тему, па био посматран само диоптријом антике или уз уважавање и карактеристика које га карактеришу кроз хришћански паспарту, он је незаобилазна артерија философског организма. Када су у питању философске концепције првог византијског периода овдје се истиче потенцирање става једног од најзначајнијих познавалаца овога периода Сергеја Аверинцева који каже: „Конфликти теолошких учења, то је контекст рановизантијског философског стваралаштва, који му је давао стимуланс и одређивао границе. Рановизантијска философија је философија теологизирајуће епохе; ако то не узмемо у обзир, нећемо ништа у њој појмити. Таква је једна страна ствари; али постоји и друга. Теологија, то је нарочити тип мишљења, који се одмах укрестио са идеалистичким философирањем, али и одступајући од њега“. Додатно, Попић наглашава и анализира веома значајну чињеницу да се философија и теологија ове епохе не могу до краја разлучити, али се не смију ни изједначавати.

У последњем подпоглављу овога дијела под насловом *3.2. Философско-теолошке импликације концепција знања о Богу и вјере у Бога* сумирају се философско-теолошке импликације концепција знања о Богу и вјере у Бога које за крајњи резултат доводе до два одговора која се називу у новоплатонизму и његовом динамичном односу са хришћанством у првим вијековима на основу којих и данас постоји могућност двије концепције, тј. концепције за рационалистичку теологију или за мистичку теологију. Догађања и особености у четвртном вијеку чине га вјероватно једним од најзначајнијих за хришћанску мисао унутар читаве историје, а то докторанд показује на примјеру аскетских писаца Кападокије који су извршили пресудан утицај на све касније ауторе.

У поглављу *4. Значење појма философија код кападокијских отаца*, аутор се бави значењем појма философија код кападокијских отаца, указујући на списе Василија Великог, Григорија Назијанзина и Григорија из Нисе који ће извршити пресудан утицај на све касније ауторе на Истоку и на читаво хришћанско учење. У том контексту важно је и међу првим позитивним употребама хришћанског учење као "наше философија" (ἡ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφία), и оваква употреба ријечи добија код њих врло реалан смисао.

4.1. Аскетска и образовна мјерила Василија Великог слиједи мисао овог најзначајнијег формативног периода хришћанске мисли. Василије Велики у својим списима слиједи систематски метод и задржава начела класичног образовања, он је на складан начин спојио практичан ум, философско мишљење и богословску акривију. Он је написао јединствен „спис у старохришћанској књижевности који се искључиво бави позитивним аспектима паганске литературе за хришћане“ под називом бесједа *Младима о користи од јелинских списа* у којем указује на изузетан значај паидеје у

образовању хришћанске омладине и наглашава вриједности античке књижевности, нарочито поезије. Његов брат и сарадник Григорије Ниски тема је одјељка под насловом *4.2. Аскетска антропологија Григорија Ниског*. Григорије Ниски ће истраживати на појму философије по Христу која ће у себи садржавати двоструку методологију и то је вјероватно плод Василијевог утицаја на млађег брата. Једна методологија ће философију разумијевати као ону која профетски, теоискуствени, евологијски живот означава примарним и главним циљем живота који треба да се оствари у обожењу, док ће друга методологија остати у домену прагматичног, дескриптивног и секундарног постојања која је тек катихетска, припремна на том путу обожења.

4.3. Философија пустиње. Гностик или философ Евагрије Понтијски? конституише онај концепт знања који се може се достићи кроз аскетску философију или аретологију, то јест врлинским животом у чијем се средишту налази арете, а чији је циљ апатија. То ће примјетити и мр Попић да Евагрије не развија своју етику и аскетски систем у тринитарном хришћанском оквиру или их третира у недовољно тринитарном систему, већ његове идеје и аргументи показују снажан утицај неоплатонизма. Евагрије понавља Порфиријев став да је живот у складу с интелектом или умом (*ζῆν κατὰ νοῦν*) најбољи. Заједнички извор оба израза је, наравно, Аристотелов "живот интелекта" (*ὁ κατὰ τὸν νοῦν βίος*). Од идеје да *νοῦς* чини суштину људске личности која је присутна код Евагрија до идеје Гностика као истинског философа пустиње нема ниједне успутне станице, већ се та идеја јавља као централна мисао и може се пронаћи у многим одломцима у његовим списима.

Пододјељак *4.4. Хришћанска философија Јована Хризостома* развија своју истраживачку линију око једног значајног античког философског појма, а то је *pedia*. И то је у склопу оних касноантичких напора да се истраже потенцијали класичне античке прошлости у новим околностима хришћанских интересовања. Томе свакако треба додати и живу и дјелотворну стоичко киничку мисао која је још снажно дјеловала и на хришћане. То се уклапа у оно сада мало заступљено и увријезено мишљење али које је тачно и исправно да је за хришћанина тог златнога доба хришћанства као што је четврти вијек, етос био философски, а црква је била школа. Зато се и чини примјерено тумачење *Doğu Costache*, чији став подржава и аутор, а који тврди да су хришћани тога доба „опонашали философске школе, стављајући учење у средиште својих брига. Као такви, створили су специфичну литературу и реинтерпретирали древну етику и ритуале. Ова интерпретативна активност - наиме, преправљање старих обичаја и текстови на језику истине, разума, мудрости и племенитог живота - били су уобичајени у философском спектру антике и касне антике“.

4.5. Философија као начин постојања код Нила Анкирског је посљедње истраживачко поглавље који се бави концепцијама једног условно малог аутора какав је Нил Анкирски. Његова концепција философије као „*θύραθεν φιλοσοφία*“ одличан је примјер суштине аскетско хришћанских погледа. *Ἀνωθεν* и *θύραθεν φιλοσοφία* дио су оних теолошких дистинкција на које се Нил ослања, док је прва философија она коју је Бог својим Сином објавио докле је друга, људска мудрост и философија збир знања стечених напорним процесом наученим људским средствима и стеченим изучавањем. Људски ум је научио да мисли, просуђује и расуђује са принципима и правилима које је сам донио и потчинио, али не и да пресуђује и испитује оне који су изнад и изван његовог сопственог

резонанса што може само откривена или вишња философија (ἀνωθεν φιλοσοφία).

Израз философија у вокабулу светог Нила означава монашки начин живота, а то значи у евагријевском смислу да је монах и гностик и практик.

Посљедња два дијела 5. *Закључна разматрања и Литература* сваки у свом домену показују не само компетентност докторанда да се бави овом темом већ и отворене увиде у најрецентнију литературу о овој теми.

5. Научне резултате докторске дисертације

На бази детаљног увида у резултате предочене у докторској дисертацији *Одређење појма философија код аскетских писаца првог византијског периода*, Комисија закључује да је докторанд мр Миљан Попић успјешно реализовао постављене циљеве истраживања и одговорио на сва полазна истраживачка питања. Посебно су значајни у научном смислу, увиди који су постављени у једној интердисциплинарној свези између различитих области духовних наука као што су философија и теологија. Аутор докторске дисертације тиме је дао значајан допринос расвјетљавању оних формативних периода у историји европске цивилизације, а које су одређене у антици и хришћанству. Несумњиво да је и третирање одређења појма философије у првом византијском периоду понудило оне неопходне копче у нововјековном и модерном разумијевању једног конституишућег саморазумијевања човјека и свијета у контексту постављеног питања: Шта је значила философија у хришћанском вокабулару? Такође указујемо и да ова тема није на овај начин разматрана и истраживана ни у једној обимној студији или магистарској и докторској дисертацији, чиме успоставља ону неопходну конективну научну тачку са наредним философским истраживањима.

6. Примјенљивост и корисност резултата у теорији и пракси³

Ова докторска дисертација због оригиналности теме и аутентичности њене обраде представља незаобилазан руководник у свим сљедећим сличним истраживањима. Тема је ситуирана у историјски оквир не само периода о којем је овдје ријеч већ и због блискости цивилизацијске и културолошке може бити плодна за контекстуализацију у нашем садашњем времену и простору.

³ Истаћи посебно примјенљивост и корисност у односу на постојећа рејешења теорије и праксе

7. Начин презентирања rezultata naučnoj javnosti⁴

Имајући у виду несумњиви квалитет и актуелност резултата истраживања презентованих у овој дисертацији, Комисија сматра да би највећи дио резултата истраживања било пожељно штампати у виду монографије. Такође, Комисија сматра да је пожељно да се поједини сегменти истраживања и спознаја до којих се дошло презентују научној јавности кроз радове публиковане у научним и стручним публикацијама, те да буду представљени на конференцијама, округлим столовима и/или научним скуповима.

8. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ⁵

На основу свега изложеног Комисија констатује да докторска дисертација ***Одређење појма философија код аскетских писаца првог византијског периода***, кандидата **мр Миљана Попића** представља самосталан и оригиналан научни рад из области историје филозофије (научно поље филозофија, ужа област историја филозофије) изложен према неопходним академским и научним стандардима. У докторској дисертацији је кориштена историјско-филозофска метода која је својом примјеном омогућила кандидату да у овом раду доспије до драгоцјених увида.

Докторска дисертација ***Одређење појма философија код аскетских писаца првог византијског периода*** представља значајан филозофски, теоријски и практичан научни прилог разматрању филозофије средњовјековне, односно византијске филозофије те као таква отвара могућност суочавања са противрјечностима савременог друштва, човјека и његовог свијета. Мр Миљан Попић је своје истраживање у докторској дисертацији провео користећи изузетно бројну и релевантну литературу на више страних језика, као и што је зналачки користио поменути историјско-филозофску научну методу. Кандидат мр Миљан Попић је без сумње показао да темељно влада важним знањима из области средњовјековне филозофије која је била предмет ове докторске дисертације.

На основу претходно исцрпно изложеног, Комисија са задовољством предлаже Наставно-научном вијећу Филозофског факултета и Сенату Универзитета у Источном Сарајеву да прихвати оцјену докторске дисертације ***Одређење појма философија код аскетских писаца првог византијског периода*** кандидата **мр Миљана Попића** из области историје филозофије (научно поље филозофија, ужа област историја филозофије) у цјелини, те да одреди датум њене јавне одбране пред истом комисијом која је и потписник овог Извјештаја. Успјешном одбраном ове докторске дисертације кандидат стиче звање: *доктор филозофских наука*.

Пале, 28.09.2020.

⁴ Наводе се радови докторанта у зборницима и часописима у којима су објављени (истраживачки проблеми и резултати предмета истраживања докторске дисертације)

⁵ У закључку се, поред осталог, наводи и назив квалификације коју докторант стиче одбраном тезе

Комисија:

1. Др Борис Брајовић, редовни професор, Средњовјековна и ренесансна филозофија, Византијска филозофија, Филозофски факултет Никшић, Универзитет Црне Горе, ментор; _____

2. Др Мишо Кулић, редовни професор у пензији, Онтологија, Филозофски факултет Пале, Универзитет у Источном Сарајеву, члан Комисије;

3. Др Владимир Миљисављевић, ванредни професор, Теорија сазнања, Институт за филозофију и друштвену теорију Београд, члан Комисије;
